

השלכותיה של חשיפה ממושכת

לאיום ביטחוני על הסתגלות הילד:

תפקידם הממתן של סוג היישוב והקשר

עם האם

חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה"

מאת:

גלי טנג'יר

בית הספר לעבודה סוציאלית

הוגש לסנט של אוניברסיטת בר-אילן

אב, תשע"ה

רמת גן

עבודה זו נעשתה בהדרכתה של פרופ' רחל דקל מבית
הספר לעבודה סוציאלית של אוניברסיטת בר אילן.

תקציר

אזור עוטף עזה חשוף כחמש עשרה שנים לירי מתמשך של טילי קסאם. ילדים שנולדו באזור מאז, חשופים לאורך חייהם הצעירים למציאות רצופת חוסר ודאות וחרדה, שבה אין מקום בטוח. מרבית המחקרים מתארים את השלכות החשיפה המתמשכת על מבוגרים ומתבגרים (Stein et al., 2013; Yablon, Itzhaky, & Pagorek-Eshel, 2011), בעוד שההשלכות על ההסתגלות של ילדים באופן כללי, ושל ילדים גילאי בית הספר היסודי בפרט, נחקרו מעט מאוד. בהתאם למודל האקולוגי של ברונפנברנר (Bronfenbrenner, 1986), המודל האקולוגי לטראומה נפשית (Harvey, 1996, 2007), ותיאוריית אובדן המשאבים של הובפול (Hobfoll, 1989), מחקר זה בדק את הקשר בין חיים בצל חשיפה מתמשכת לאיום ביטחוני, מגדר הילד, סוגי יישוב וממדי אימהות, לבין הסתגלות ילדים גילאי בית ספר. הספרות ביחס להבדלים בין המינים בהסתגלות מצביעה על כך שבנות מדווחות לרוב על מצוקה רגשית גדולה יותר בעקבות חשיפה לאיום ביטחוני, בעוד שבנים מפגינים יותר תוקפנות (Braun-Lewensohn, 2012). לכן, המטרה הראשונה של מחקר זה הייתה לבדוק את הסתגלותם של גילאי בית ספר יסודי, תוך בחינת הבדלים בין המינים.

הקהילה יכולה להוות גורם מחזיק ומחזק עבור מבוגרים בתפקודם ההורי, ועבור הילדים עצמם (Cohen, 2009). במחקר זה ההתייחסות הייתה לשני סוגי יישוב ייחודיים למדינת ישראל: עיר פיתוח וקיבוץ. מחקרים קודמים מצאו בקרב תושבי עוטף עזה תחושת שייכות לקהילה, ביטחון בצבא ובראשי המדינה ומשאבים כלכליים וחברתיים רבים יותר מאשר בקרב תושבי שדרות (Dekel & Nuttman-shwartz, 2009; Gelkopf et al., 2012). לכן, המטרה השנייה של המחקר הייתה לבחון את הקשר בין סוג היישוב לבין הסתגלות הילד בתנאים של איום ביטחוני מתמשך.

במקביל, הורות מהווה מרכיב חשוב בעמידות של ילדים נוכח מצוקה (Masten & Narayan, 2012). השילוב בין רמת דאגה גבוהה לרמת הגנת יתר נמוכה, מצד הורים כלפי ילדיהם, נמצא כבעל השלכות חיוביות על הבריאות הנפשית של האחרונים (Dekel & Solomon, 2014). ההתמודדות עם החשיפה הכרונית לסכנה באזור שדרות ועוטף עזה עשויה לגרום להידלדלות במשאביהן הפסיכולוגיים של הנשים המתגוררות באזור, להגביר את מצוקתן (Sommer & Ataria, 2014) ועלולה לפגוע בממדי האימהות שלהן. לכן, המטרה השלישית של המחקר הייתה לשפוך אור על תפקידם של סוג היישוב וממדי האימהות במיתון ההשלכות על הסתגלות הילדים החיים בצל איום ביטחוני מתמשך, מעבר למצוקה הפוסט טראומטית של האם עצמה.

השערות המחקר היו כי יימצא קשר שלילי בין חשיפה לבין הסתגלות הילדים. כן שוער כי יימצא קשר בין מגדר הילד לבין הסתגלות הילדים, כך שבקרב בנים תימצא הסתגלות התנהגותית נמוכה מזו של בנות, בעוד שבקרב בנות תימצא הסתגלות רגשית נמוכה מזו של בנים. שוער גם כי יימצא קשר בין סוג היישוב לבין הסתגלות, כך שבקרב ילדי שדרות תימצא הסתגלות נמוכה מזו של ילדי הקיבוצים. נוסף על כך שוער, כי יימצא קשר חיובי בין אימהות מיטיבה, הכוללת דאגה

גבוהה והגנתיות נמוכה, לבין הסתגלות טובה של ילדים. לסיום, שוער כי הקשר בין חשיפה לבין הסתגלות הילדים יהיה תלוי בסוג היישוב ובממדי האימהות.

ניתוח הנתונים נערך על 121 דיאדות אם-ילד, שבהן ילד/ה בגילי 7-12 שנים. כל המשפחות היו חשופות לאיום ביטחוני מתמשך באזור מגוריהן - 63 מהעיר שדרות (51.1%) ו-58 מקיבוצי עוטף עזה (47.9%). איסוף הנתונים נערך ממאי 2012 ועד דצמבר 2013. האימהות מילאו שאלון כוחות וקשיים, המודד קשיי התנהגות והתנהגות פרוסוציאלית של הילד (Goodman, 1997), פרטים על חשיפה לאיום ביטחוני מתמשך (התבסס על שאלונים אחרים שנערכו באזור [כמו סוסקולני, דקל, וינקר, ובלייכמן, 2011]), שאלון מצוקה פוסט טראומטית (Solomon, Benbenishty, Neria, Abramowitz, Ginzburg, & Ohry, 1993) ופרטים דמוגרפיים. הילדים מילאו שאלון מצוקה פוסט טראומטית (Steinberg, Brymer, Decker, & Pynoos, 2004), ושאלון על אירועי חיים נוספים (התבסס על (Steinberg et al., 2004)). אימהות וילדים מילאו, כל אחד בנפרד, שאלון התקשרות להורים (Gordon Parker, Tupling, & Brown, 1979).

השערות המחקר אוששו בחלקן. נמצא קשר שלילי מובהק יחיד בין חשיפה לפגיעה/פגיעה לבין קשיי התנהגות. ייתכן, בשל העובדה שהאיום הביטחוני מתפרס על אזור גיאוגרפי קטן במשך שנים רבות, וכתוצאה מכך אין שונות בחשיפה בתוך האוכלוסייה. הממצאים מלמדים על הבדלים בין המינים בהסתגלות ילדים; קשיי התנהגות רבים יותר נמצאו בקרב בנים, יחסית לבנות, לעומת התנהגות פרוסוציאלית גבוהה יותר בקרב בנות, יחסית לבנים. מנגד, לא נמצאו הבדלים בין המינים במצוקה הפוסט טראומטית, שדווחה על ידי הילד עצמו. נמצאו גם הבדלים בין המינים באופן שבו אימהות דואגות ומגוננות על ילדיהן; רמת דאגה גבוהה יותר דווחה על ידי אימהות לבנות ובנות, ואילו רמת הגנתיות גבוהה יותר דווחה על ידי אימהות לבנים ובנים.

בנוגע לסוג היישוב, ממצאי מחקר זה מלמדים על פגיעות רבה יותר של תושבי שדרות, יחסית לתושבי הקיבוצים; המעמד הסוציאקונומי של האימהות משדרות היה נמוך מזה של האימהות מהקיבוצים. נוסף על כך, מספר אירועי חיים שליליים של הילד, חשיפה לפגיעה/פגיעה, מצוקה פוסט טראומטית של האם, וקשיי התנהגות של הילדים היו רבים יותר בשדרות, יחסית לאלו שבקיבוצים.

בנוגע לממדי האימהות, נמצא כי רמת הדאגה שהאימהות מפגינות כלפי ילדיהן גבוהה, ולא נמצא קשר בינה לבין הסתגלות הילדים. לעומת זאת, הגנת יתר מצד האם קשורה להסתגלות ילדים; נמצא קשר חיובי בין הגנת יתר לפי דיווח הילד לבין מצוקה פוסט טראומטית. כן נמצא קשר חיובי בין הגנת יתר לפי דווח האם, לבין קשיי התנהגות.

בבחינת מודל המחקר עולה תמונה מורכבת מכפי שעלתה בבחינת הקשר הישיר בין החשיפה לפגיעה/פגיעה לבין ההסתגלות. המשתנים חשיפה לפגיעה/פגיעה וסוג היישוב לא תרמו באופן ישיר להסבר השונות באף אחד מממדי ההסתגלות שנבחנו. המצוקה הפוסט טראומטית של האם תרמה באופן ישיר להסבר השונות בקשיי התנהגות, ומיתנה את הקשר בין חשיפה לפגיעה/פגיעה לבין מצוקה פוסט טראומטית של הילד, והסתמנה כמשתנה בעל חשיבות מרכזית להסתגלות ילדים. ממד הגנת היתר תרם באופן ישיר להסבר השונות במצוקה פוסט טראומטית

של הילד, ומיתן את הקשר בין חשיפה לפגיעה/פגיעה לבין קשיי התנהגות. ממד הדאגה תרם באופן חיובי להסבר השונות בהתנהגות פרוסוציאלית.

ממצאי המחקר מצביעים על החשיבות של הסביבה היישובית והמשפחתית בהסתגלות מיטבית לנוכח איום ביטחוני מתמשך. בולטים הפערים במצבת המשאבים החומריים והמצביים בין תושבי שדרות והקיבוצים. במקביל, האופן שבו האם חווה את החשיפה לאיום ביטחוני, היינו מצוקתה הרגשית, ניבא את הסתגלות ילדים. המסקנה המתקבלת מהמחקר היא כי המצוקה של האימהות, וכתוצאה מכך האפשרות של ילדים להסתגל לנוכח החשיפה הביטחונית, קשורים לסוג היישוב ולמצבת המשאבים. מכאן כי ילדים ואימהות החשופים לאיום ביטחוני מתמשך זקוקים לסביבה מיטיבה. לכן יש להשקיע בחיזוק התשתית היישובית, במוסדות ובשירותים הקהילתיים, כך שיוכלו לספק עוגן קונקרטי ותמיכתי אשר יסייע לילדים באופן ישיר ובאופן עקיף.

